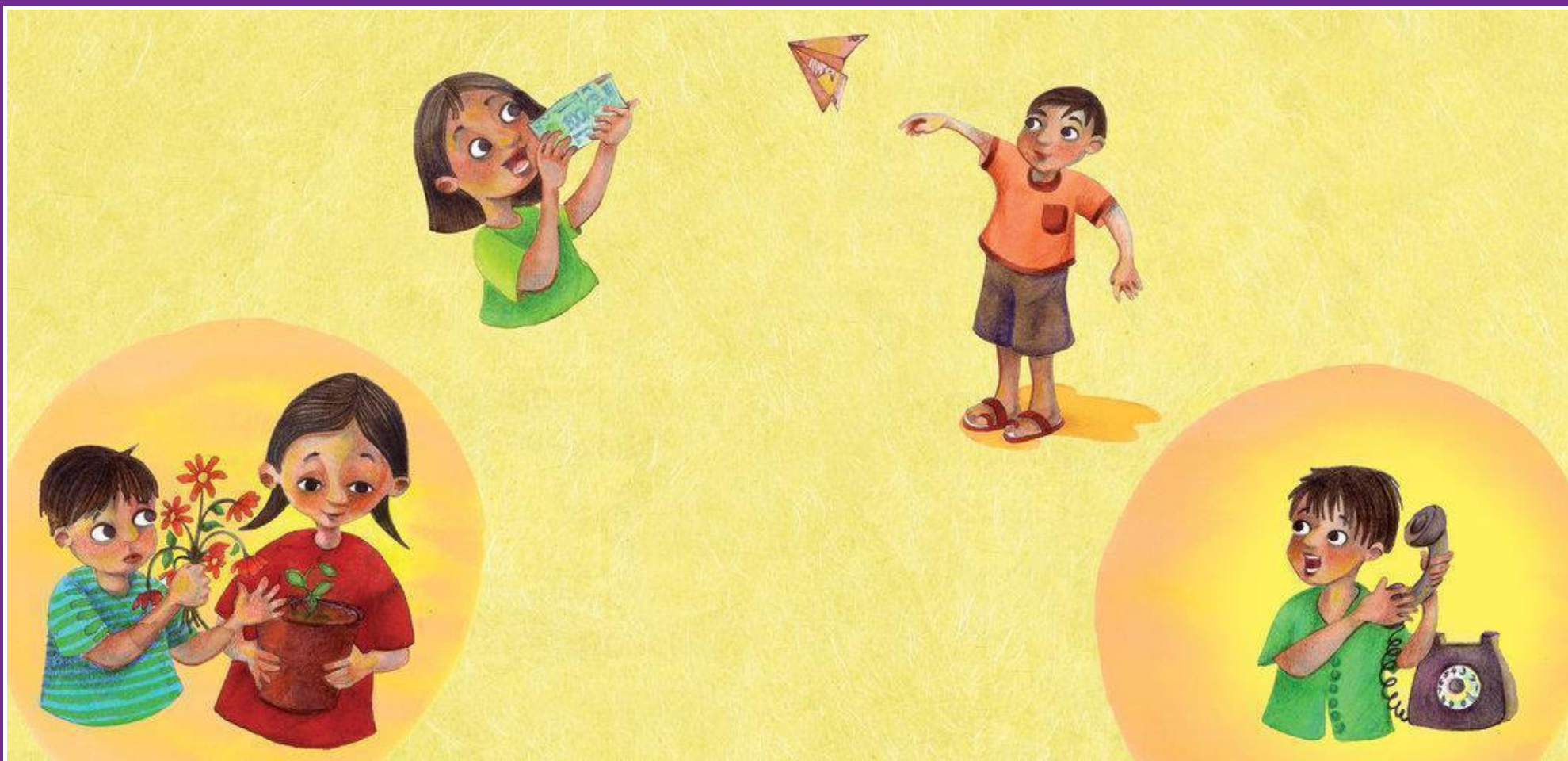

Акча кантип айланат?

Автор: Мала Кумар

Сүрөтчү: Дипа Балсавар

Которгон жана адаптациялаган: Заря Мамбетова

Сүрөтүн адаптациялаган: Айгүл Мадлымбекова

Акча кантип айланат?

Автор: Мала Кумар

Сүрөтчү: Дипа Балсавар

Которгон жана адаптациялаган: Заря Мамбетова

Сүрөтүн адаптациялаган: Айгүл Мадлымбекова

Кыргыз тилинде

Бишкек - 2021

Copyright © 2020,

Бул чыгарма Creative Commons Attribution 4.0 Эл аралык лицензиясы
(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) боюнча лицензияланган.

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Бул ишти коммерциялык максаттарда колдоно аласыз. Бул чыгарманы адаптациялап, толуктай аласыз. Авторлордун, иллюстраторлордун ж.б. автордук укугун жана өздүк маалыматтарын сакташыңыз керек.

"Акча кантип айланат?" (кыргыз тилинде), Заря Мамбетова тарабынан которулуп адаптацияланды, сүрөтүн адаптациялаган Айгүл Мадлымбекова. The How Money Travels (англисче) чыгарманын негизинде, автору Mala Kumar, сүрөтчүсү Deera Balsavar, Pratan Books © 2013 CC BY 4.0 лицензиясы боюнча басылып чыккан. Чыгарманын түп нускасын бул жерден көрө аласыз:

<https://storyweaver.org.in/terms and condition>

Бул басылма АКШнын эл аралык өнүктүрүү боюнча агенттиги (USAID) аркылуу көрсөтүлгөн Америка элинин колдоосу менен түзүлдү. Басылманын мазмуну USAIDдин же АКШ Өкмөтүнүн пикирин милдеттүү түрдө чагылдырбайт.

«Акча дүйнөнү айлантат», – дешет. Чындыгында, акча бүт дүйнө жүзүндө айланып турат. Биз иштеп, акча табабыз. Акчаны үнөмдөйбүз. Акчаны ар кандай максатта колдонобуз. Ал ар дайым колдон колго өтүп турат.

Чоң энеси Хирага 10 рупий берди. Ал дүкөндөн калемсап сатып алды. Дүкөндүн ээси ал акчаны банка салат. Акча бир колдон экинчи колго өтөт. Бул “транзакция” деп аталат. Акча айлантуунун укмуштай көп жолдору бар.

Келгиле, билип алалы.

Акча кайда кетет? Хиранын акчасы эмне болду? Хира акчаны дүкөндүн кожоюну Чонду байкеге берди. Акча бир жерден башка жакка өттү. Акча берүүнүн жана аны алуунун да максаты болот. Хира дүкөндүн ээсине акча берип, калемсап сатып алды.

Демек, **транзакция** жүрдү. Бул акчанын транзакциясы. Акчаны алабыз же беребиз.

Киреше, чыгаша.

Транзакциянын эки түрү бар: акча алуу жана акча төлөө. Эгер силер кайсы бир максатта акча төлөсөңөр, мындай транзакция “төлөм” деп аталат. Ар дайым акча кимдир-бирөөлөргө төлөнүп турат.

Майрамда же туулган күнгө карата силерге тууганыңар акча бериши мүмкүн. Келип түшкөн акча “киреше” деп аталат. Ай сайын ата-энең алган айлык да киреше болуп эсептелет. Келгиле, анда адамдардын алган кирешесин карап көрөлү.

Мен кирпич ташып
акча табам.

Бут кийим саткан жакшы.
Мен ушинтип киреше табам.

Мен компьютерде
иштеп акча табам.

Себетимдеги жемиштер
сатылды. Мага акча түштү.
Бул мыкты жумуш.

Мен сотто талаш
маселени чечип,
бирөөнүн кызыкчылыгын
коргоп, акча табам.

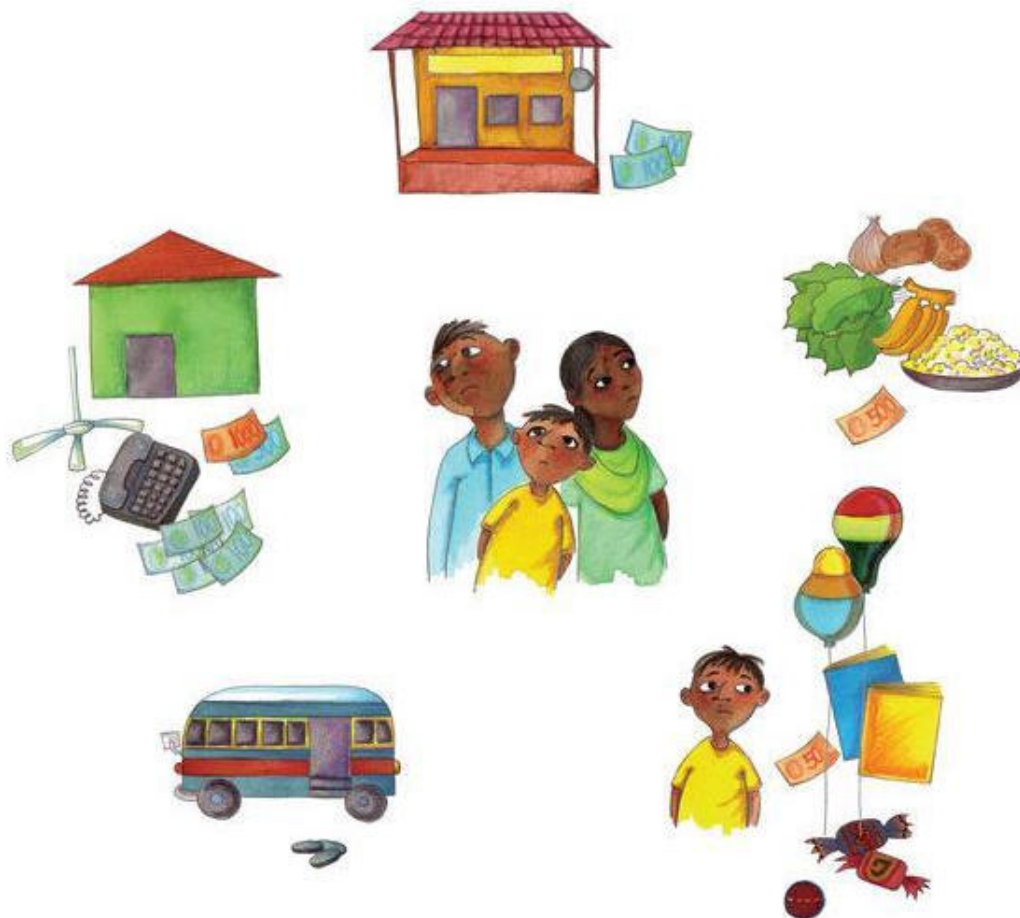
Бүгүн скутерди тазалоого
жардам бердиң.
Бул сенин эмгек акың.

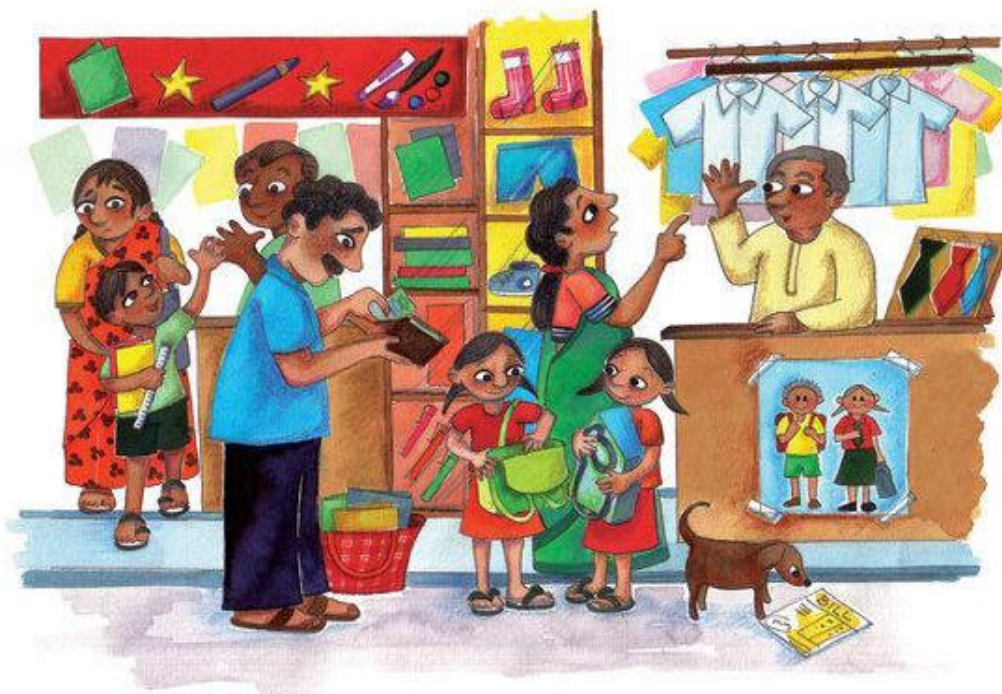
Гезит сатканга салыштырмалуу
шире сатканда көп киреше түшөт.

Ура! Жарышта марага
биринчи келип,
акчалай байге алдым.

Мектепте чогултулган акча төлөм болуп эсептелет. Автобуска түшкөндө айдоочуга берген акча дагы төлөм. Мектепте акча жыйноо, ижара акысын төлөө, автобуска жол кире төлөө, тамак-аш, китеп, конфет, оюнчук сатып алуу. Мунун баарына менин акчам сарпталабы? Мен тапкан акчанын баары меникиби? Андай эмес. Чындыгында, сен тапкан акчанын бир бөлүгү сага таандык эмес.

Арун 15 000 рупий айлык алат. Ал эки баласына окуу китебин, мектеп формасын сатып алат. Айлык маянасы жетпейт. Насыяга акча алат. Анын айлыгы да, алган насыясы да киреше болуп эсептелет. Ал айлык акысын өзү каалагандай колдоно алат. Ал эми насыяны кайра төлөп берүү керек. Насыя алган акчанын үстүнө акча кошуп кайтарып берилет. Насыя алган акча милдеттүү түрдө кайтарылат.

Мен акчаны насыяга берем.
Карызга бербейм. Акчанын пайдасын
көрүшүм керек.

Мен досуңмун. Мен берген акчаны пайдалан.
Кийин акчамды гана кайтарып бер.

Мен банктын менеджеримин.
Мен сенден акчанын пайызын албайм.

Пайыз акча деген эмне? Насыя акча алсаң, кайра үстүнө акча кошуп кайтарып бересиң. Үстөк акча “пайыз” деп деп аталат. Насыя берүүчүдөн, банктан же досуңдан карызга акча алсаң, ага акча кошуп кайтарып беришиң керек. Кээ бир банктар пайызы аз насыя берет. Ал эми тууганың же досуң акчаны карызга, пайызы жок эле бериши мүмкүн.

Демек, насыя алардан мурда анын үстөк пайызын билүү зарыл.

Менин акчам кайда? Балмуздак жегим келди. Дүкөнчүгө акча берип, балмуздак сатып алдым. Балмуздакты тез эле жеп койдум. Ошентип, менин акчам жок болду.

Төлөмдүн эки түрү бар. Анын бири чыгашага кетет. Төлөмдүн экинчи түрү – активге жумшалган акча.

Тез керектелүүчү нерсени сатып алууга кеткен акча – **чыгаша**. Мисалы, балмуздак сатып алган акча – бул чыгаша. Ата-энең сага велосипед сатып берди. Велосипедди сен бир эле күн теппейсиң. Ал көпкө чейин пайдаланылат. Көпкө чейин пайдаланылуучу буюмга же тейлөө кызматына жумшалган акча “**актив**” деп аталат. Көп колдонулганда, актив да чыгаша алып келет. Мисалы, сен велосипедди 15 жыл пайдаланышың мүмкүн. Бирок аны оңдотууга акча сарп кыласың.

Акчаны активге сарптоо ар дайым пайдалуу. Үй, мал, алтын сыяктуу активди сатып алган жакшы.

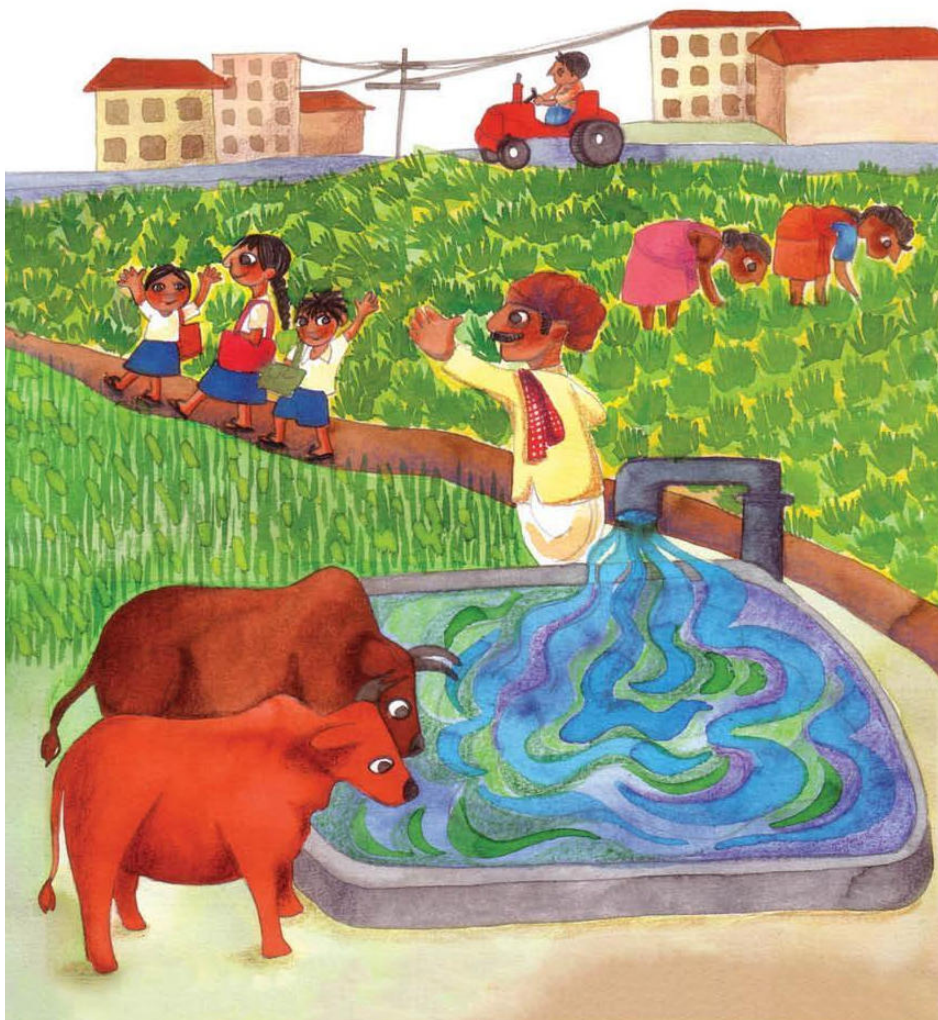
Акчаны банкка салып сактаса болот. Банктын сактык кассасына өз атыңа эсеп ачып кой. Бул банкка акча салуунун эң белгилүү түрү. Банкка акча салсаң, ал дагы актив болуп эсептелет. Көпчүлүк адамдар банктан эсеп ачып, акча салып турушат.

Бир азга отуруп, сага акча тууралуу айтып берейинчи.

Акча айланып турат. Акча бир жерде жатпайт. Ал бир колдон башка бирөөнүн колуна өтөт. Бир чөнтөктөн башка чөнтөккө түшөт. Акча тынч эс алып жата турган жерлер да бар. Биз аны карап көрөлүчү. Банк Аладдиндин үңкүрүнө окшошпу? Жок, ал Аладдиндин үңкүрү эмес.

Банк акчаны сактай турган жай. Адамдар акчасын банкта сакташат. Банкта акча көбөйүп турат. Банкта бир нече кулпу менен бекитилген кутучалар бар. Акча ошол кутучаларда бек сакталып турат. Банктагы акча жөн эле сакталып тура бербейт. Банктар акчаны иштетет.

Эгер акчаны үйгө катсаң , ал ошол бойдон тура бермек. Ал эми банкка салсаң, үстүнө акча кошулуп турат.

Банк элге насыя берет. Насыя берилген акчага үстөк пайыз төлөнөт. Үстөк пайыз сага берилет. Акча керек болсо, адамдар банктан насыя алышат. Балдарын мектепке, окуу жайларга окутууга акча төлөшөт. Бизнес баштоого да акча керек. Фермерлер жер семирткич сатып алышат. Акча көп ишке керектелет. Демек, банктар элге жардам берет. Биринен акча алып, дагы бирөөлөргө акча берип, адамдарга пайдалуу иштерди аткарышат.

Үйдөгү касса. Ар бир үйдө акча бар. Үй ээси акчаны ар кандай жол менен катып коёт. Кээ бирөөлөр акчаны кутучага же капчыкка салып, шкафта сактайт.

Хиранын чоң энеси акчаны эски капчыгына салат. «Капчыктан 10 рупий алып, 1 кг шекер алып келчи», – дейт ал небереси Чандерге. Чандер шекер алгандан кийин, арткан акчаны кайра капчыкка салып коёт.

Прасад аттуу фермер акчаны керебеттин астындагы мискейге салып коет. Үй-бүлө мүчөлөрү акчаны мискейден алып колдоно беришет.

Мен акчамды төшөктүн
алдына каттам.

Мен көйнөгүмдүн чөнтөгүнө
салып коём.
Бул жерден менин акчамды
эч ким таба албайт.

Бул жерден менин акчамды
эч ким таба албайт.

Мен акчамды ашканада сактайм.
Текчедеги идишке салып коём.

Төшөгүмдүн арасында оролгон
бир нерселер турат го. Бул эмнеси?

Кээ бир адамдар акчаны эски көйнөктүн чөнтөгүнө салып коюшат. Чоң ата
акчасын төшөктүн арасына катып коюп, унутуп калган.

– Төшөгүмдүн арасында тоголоктошкон бир нерселер бар. Уктай албай
кыйналып жүрөм, – дейт ал.

Ар бир үйдүн кожоюну акчаны өз билгениндей, ар кандай жол менен сактайт.

Накталай акча.

Адамдар банкка акча төгүшөт. Ошондой эле банктан акча алган адамдар да бар. Акча алганы келген кардарларга ар кайсы адамдардан алынган акча берилет.

Акчаны элден кабыл алган жана аны элге берген банк кызматкери “кассир” деп аталат. Кассир элден түшкөн жана кайра элге берилген акчаларды каттап жазып турат. Акчанын эсеби бухгалтердик китепке же компьютерге жазылат.

Дүкөндө, мектепте же офисте да кассирлер ушундай эле ишти аткарышат. Кассир өзүнчө бөлмөдө иштейт. Ал ар дайым кассага сак болот. Сыртка чыкканда, кассаны бекитпесе болбойт.

Сыйкырдуу касса. Банкомат. Банкомат – бул акча берүүчү заманбап машина. Адамдар банктагы акчасын банкоматтан алышат. Мында кассир жок. Банкоматтан акча алуу үчүн атайын карта колдонулат. Картаны салганда, банкоматтын ичиндеги компьютер иштеп, адамга акча алуу мүмкүнчүлүгүн берет.

Кечирип коюңуз, бул жерде банкомат барбы?

Акча – жүргүнчү. Ал ар дайым саякатта жүрөт. Акчага көп нерсени сатып алууга болот. Балмуздак аласың. Сейил бакка барганда, оюн-зоокторго билет аласың. Адамга ар дайым акча керек. Акча күн сайын, жума сайын, ай сайын керектелет.

Таксинин айдоочусу машинанын кожоюнуна күнүнө ижара акысын төлөп турат. Ал шаар ичинде жүргүнчүлөрдү ташыйт. Ал күнүнө 150, 300 же 500 рупий табышы мүмкүн. Тапкан акчасынын 100 рупийин кожоюнга төлөйт.

Күн сайын	Ай сайын	Жылына
Автобуска жол кире.	Автобуска жол кире.	Камсыздандырууга төлөө. Жыл бою азыктануу.
Кафеде тамактануу.	Ашканада тамактануу.	Жер салыгы.
Окуу куралдарын сатып алуу.	Окууга төлөө.	Окуу китептери. Мектеп формасы.
Дүкөндөн күнүмдүк керектелүүчү нерселерди сатып алуу.	Узартып төлөө.	Үйдөгү майрамдарга акча сарптоо.
Үйдөгү буюмдарды оңдоого акча сарптоо.		

Үйдүн ижара акысы айына 3000 рупий болот. Күнүнө 100 рупий деп эсептелет. Күн сайын төлөгөнгө караганда, ижара акысын бир ай мурда төлөгөн ыңгайлуу. Электр жарыгы менен суунун акысын аны пайдалангандан кийин төлөйбүз. Алар дайыма ар бир ай өткөндөн кийин эсептелет.

Айдын аягында мага ушунча көп төлөм эсептери келди!

Көбүрөөк үнөмдө, көбүрөөк тамактан! Акчаны аз корот. Акча топто, банкка акча сал.

Акча үнөмдөөнүн башка көп жолдору бар. Туура тамактануу – ден соолуктун булагы!

Мөмө – жемиш, жашылчаны көп-көптөн же! Апаңа тамак бышырып жатканда жардам бер. Жашылчаны жууп-тазалап, кабыгын аарчып берүү колундан келет. Короодо жашылча өстүрүүгө кол кабыш кылуу керек. Жакшы тамактанганда, ден соолугуң чың болот. Дары сатып алуунун кереги жок болот. Акча үнөмдөлөт.

«Биринчи байлык – ден соолук» деген макал эң туура айтылган. Күнгө ойно. Таза абада ойно! Үйгө күн тийип турса, караңгы жерге отурба. Жарыкты жөн эле күйгүзүп койбо. Күн тийген жерге отуруп сабак оку.

Жарыкты өчүр!

Электр жарыгы жөн эле күйүп турбасын. Кереги жок болсо, өчүрүп кой. Эч ким көрбөсө, телевизорду өчүрүп кой!

Чурка!

Автобуска акча коротпо. Мектеп жакын болсо, жөө бар.

Арзандатуу жана салык.

Кээде дүкөндөгү товарлар арзандатылып сатылат. Бул бизге жагат. “Арзандатуу” деген эмне?

Панапала – ресторандын кожоюну. Ал 15 рупийге тамак сатат. Айына 450 рупийди алдын ала төлөсө болот. Анда тамактануу 15 эмес, 14 рупийге айланат. Тамактануу айына 30 рупийге арзандайт. Панапала тамак-ашты ушундай жол менен арзандатат.

Сатып
түгөтүү
50%

Экини сатып алсаң,
үчүнчүсү бекер берилет

Алмашууга
сунушталат

Майрамдын алдында дүкөндүн ээси товарларды 15 пайызга арзандатат. Баалар ар бир 100 рупийден 15 рупийге төмөндөйт. Мисалы, футболканын баасы 300 рупий болсо, ал 45 рупийге арзан сатылат.

Салык.

Киреше үй-бүлөнүн муктаждыгын камсыздайт. Ал эми кирешенин бир бөлүгү салык катарында өкмөткө берилет. Салыкка төлөнгөн акча жол салганга, жол оңдогонго жумшалат. Андан тышкары, автобустун аялдамалары, көпүрөлөр, сейил бактар оңдолуп турат.

Митингге чыккан адамдар көчө боюндагы шамчырактарды таш менен уруп сындырса, бул туура эмес. Алар элден жыйналган салыктын эсебинен жасалган буюмдарды сындырышты. Салык – бул өкмөт менен атуулдардын ортосунда жүргүзүлгөн иш.

Акчаны каалаган жерге жиберем. Акчаны бир жерден башка жакка которууга болот.

Индияда акчаны почта кызматы аркылуу жөнөтүшөт. Эжеме акча жөнөтүү үчүн атам банкка барып, бланкты жазып, толтурат. Жөнөтө турган акчаны бланк менен бирге, банк кызматкерине берет. Берилген акча башка шаардагы эжекемдин почтасына түшөт.

Почта кызматкери акчаны эжемдин үйүнө алып келип берет. Ал акчаны атам почта аркылуу жөнөтүп койгон. Акча которуунун көптөгөн заманбап ыкмалары бар. Алардын бири – акчаны банктан которуу.

Ар башка өлкөдө жашагандар да банктан бири-бирине акча которушат. Заманбап технологиялар, компьютер акчаны тез, так жана оңой которот.

Акчаны которуу үчүн да акча төлөнөт. Акчаны которгон сайын биз банкка акча төлөйбүз.

Бул тууралуу “Акча менеджери” аттуу 3-китептен окугула.

100 сомго эмне сатып алууга болот? Ойлонуп көргүлө. 100 сом кайсы жерлерде болгонун баяндап, сүрөттөгүлө.

Автор: Мала Кумар
Сүрөтчү: Дипа Балсавар
Которгон жана адаптациялаган:
Заря Мамбетова
Сүрөтүн адаптациялаган:
Айгүл Мадлымбекова

USAID "Окуу керемет!" долбоору
Кыргыз Республикасы

1-класс	1.1 деңгээли
	1.2 деңгээли
	1.3 деңгээли
2-класс	2.1 деңгээли
	2.2 деңгээли
3-класс	3.1 деңгээли
	3.2 деңгээли
4-класс	4.1 деңгээли
	4.2 деңгээли